

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 26:1 (2021), SS. 45-78.

Makale Gönderim Tarihi: 05.04.2021 Makale Kabul Tarihi: 09.06.2021

Araştırma Makalesi

DİNÎ GÖREV VE GÖREVLENDİRMELERDE GÖZETİLMESİ GEREKEN AŞAMA, İLKE VE DETAYLAR BAĞLAMINDA HZ. MÛSÂ'NIN FİRAVUN'A GÖNDERİLMESİ

Murat SARIGÜL*

Öz

Kur'ân kıssalarının en önemli özelliği fizikî, beşerî ve ilahiyât alanlarıyla alakalı hakikatlerin insanlığa bazen uzun bazen kısa biçimde, yaşanan hadiseler mefkûresinden anlatılmasıdır. Bu nedenle kıssaların altında sunulan hedefe odaklanmak kıssalardan azamî istifadeyi sağlayacaktır. Hz. Mûsâ Kur'ân-ı Kerim'de kıssaları en çok tekrar edilen peygamberlerdendir. Tûvâ Vadisi'nde ilâhî vahye muhatap olup peygamber olarak görevlendirildiği kendisine tebliğ edildikten sonra, Allah Teâlâ, Firavun'u İslam'a davet görevi kapsamında kendisine çeşitli talimâtlar ve mucizeler vermiş, Hz. Mûsâ'nın bu göreve dair, dua ve taleplerine müspet karşılık vererek Hz. Hârûn (a.s.) ile birlikte kendilerini bu görev süresince her daim destekleyeceğini ifade buyurarak Firavun ve zalim kavmine göndermiştir. Hz. Mûsâ'nın Firavun ile mücadelesine Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif sûrelerinde farklı kesitler sunulmuş geniş yer verilmiştir. Bahsi geçen kıssalar bu çalışmada *dini görev ve görevlendirmelerde gözetilmesi gereken aşamalar ve prensiplerin* bir anlatımı olarak değerlendirilmiş, ayrıca çeşitli sûrelerde yer alan âyetler kronolojik bir sıra dâhilinde yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Hz. Mûsâ, Firavun, Dinî Görev, Görev Aşamaları.

Atıf: Sarigül, Murat. "Dinî Görev ve Görevlendirmelerde Gözetilmesi Gereken Aşama, İlke ve Detaylar Bağlamında Hz. Mûsâ'nın Firavun'a Gönderilmesi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26:1 (2021): 45-78.

* Dr., Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana bilim Dalı Öğretim Üyesi, mrtsgl24@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2576-6227

Sending Hz. Moses (Pbuh) To The Pharaoh In The Context Of Stages, Principles And Details To Be Observed In Religious Duties And Assignments

Abstract

The most important qualification of the stories of the Quran is to tell the truths about physical, human and theological fields to the people in the most concise way through the events. Therefore, focusing on the life principles hidden under the stories will provide maximum benefit from the stories. One of the most presented prophets in the Quran is the Prophet Moses (as). In the Tawa Valley, after being informed that he was a divine speaker and was appointed as a prophet, Allah gave him various instructions and miracles as part of his duty to invite Pharaoh to Islam, sent him to the Pharaoh and his cruel people together with Hz. Harun (pbuh) by responding positively to the prayer and demands of Moses about this duty and expressing that he would always support them during this mission. The struggle of Moses with Pharaoh has been given a wide place by presenting different sections in various suras in the Quran. The aforementioned stories are evaluated as an explanation of the stages and principles that should be observed in religious duties and assignments, and verses in various suras are analyzed in a chronological order.

Key words: Tafsir, Hz. Moses, Pharaoh, Religious Duty, Duty Stages.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâla'nın (c.c.) "âlemlerin Rabbi" sıfatıyla insanlığa umûmî bir hitabı-olduğundan pek yüce bir hitabete haizdir. Edebî bir usulup içinde özlü ve çok derin manalar kazanan âyetler, aynı zamanda gâyet sıkı sebep-sonuç ağılarıyla birbirine bağlanmıştır. Ne var ki, bu illiyet bağları her zaman "çünkü, bu sebeple, bundan dolayı" gibi açık edatlarla ifade edilmeksizin, idraklere havâle edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de kıssalarına -peygamberimiz dışında- en çok yer verilen iki peygamberden biri Hz. Adem (a.s.) diğeri Hz. Mûsâ'dır. Zorba ve ilahlık taslayan Firavun'a karşı verdiği mücadele ve pek yola gelmeyen İsrâiloğullarıyla yaşadığı sıkıntılar itibariyle Hz. Mûsâ'nın (a.s.) hayatı, çok zengin örneklik ve ibretlik tablolarla dolu olması, diğer peygamberlerin yaşadıklarını temsil etmesi ve ilâhî tercihin diğer hikmetleri gereği Kur'ân-ı Kerim'de sıklıkla nazara verilmiştir.

Hz. Mûsâ'nın Mısır'dan çıkmak zorunda kalışı ve sonrasında tanıştığı Hz. Şuayb (a.s.) ile geçen sekiz yıllık bir terbiye süreci, alacağı göreve hazırlık aşamasını oluşturmaktadır. Medyen'den ayrıldıktan sonra yolda ilâhî konuşmaya muhatap olması neticesinde elçi olarak görevlendirilmesi; doğumundan vefatına kadar çok etkileyici hayat serüveni içinde en önemli aşamayı oluşturmaktadır ki;

Hız. Mûsâ burada Firavun'u imana davet etmek üzere peygamber olarak ilk görevini de almış bulunmaktadır.

Bu çalışmada Hız. Mûsâ'nın mazhar olduğu bu ilk görevi etrafıca incelemek sûretiyle, Allah'ın (c.c.) bir *üst makam* olarak, *ast* makamdaki görevlisini bir muvaffakiyet elde etmek üzere bu göreve nasıl hazırladığını, bunun ne tür aşama ve esaslardan oluştuğunu incelemeye çalışıldı. Öte yandan Allah'ın engin ilim ve hikmetleri ile bezenmiş bu ilâhî görevlendirme, yöneticilik, diplomasi, iletişim, psikoloji, belagat gibi sahaları da yakından ilgilendiren çok kıymetli bilgi ve prensipleri barındırması yönüyle ayrı bir öneme sahip bulunmaktadır.

Hız. Mûsâ'nın şahsında insanlığa verilen mesajlar, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli sûrelerinde farklı kesitler halinde, anlatılmak istenen amaçlara hizmet edecek şekilde ifade buyrulmuştur. Makalenin bir süreç ve konu analizini merkeze alarak inşa edilmesi nedeniyle, farklı sûrelere dağılmış bu kesitler art arda gelen olaylar zincirini gösterecek şekilde bir araya getirildi. Mûsâ peygamberin görevinin aşama ve süreçleri gruplandırıldı. Bu yöntemin bir yansıması olarak belirtmek gerekir ki âyetlerin zamansal bir şerit halinde işlenmesi ve ardından tahlillere geçilmesi makaleyi tefsir eserleri formatına yaklaştırmıştır. Diğer taraftan çalışmada kıssanın içinde tâli bir konunun ortaya çıkarılmaya çalışması ve okuyucuya bu tahlillerin takip imkânının verilmesi ayrıca âyetlerin bağlamlarının gösterilmek istenmesi gibi nedenler meallerinin blok halde verilmesini gerektirmiştir. Öte yandan bu âyet grupları içinde okuyucunun dikkatini konu üzerinde tutmak için kimi âyet mealleri yatay, bold ve alt çizgi kullanılarak farkındalık ve kolaylık sağlanmaya çalışılmış, standart yazım ilkesine bağlı kalınmamıştır.

Çalışmamızda DİB Vakıf Mealinden istifade ile verdiğimiz âyet meallerinin ardından müfessirlerin yorumlarını ve kendi çıkarımlarımızı ekleyerek, ilgili kıssayı *dini görevlendirmelerde gözetilmesi gereken aşama ve ilkeler* üst başlığında bir değerlendirmeye tabi tuttuk. Böylece salt dinî vasıf taşımayan ilim dallarında da istifade edilebilecek bir Kur'ânî hikmetler demeti oluşturmayı hedefledik. Mûsâ peygamberin Firavun ve avanesine bir resul olarak gönderiliş sürecini geniş bir şekilde anlatan ve Firavunla konuşmaların yer aldığı Tâhâ 9-79, Şuarâ 10-67 ve Mümin 25-45. âyetleri çoğunlukla çalışmamızın merkezinde yer alacaktır. Bu kısım görevin icra safhası olduğu için yapılan tahliller konunun bir miktar genişlemesini neden olmuştur. Tebliğ görevinin bir parçası olması hasebiyle özellikle Mûsâ peygamberin Firavun ile olan diyalogları kelim ilmi

açısından, konuşmalarda takip edilen kavl-i leyyinin (yumuşak konuşma üslubu) özellikleri ve tatbikatı ise hitabet açısından değerlendirilecektir.

1. Göreve Hazırlık Ya da Adaylık Aşaması

Adaylık aşamasının gerçekleşme sürecinde kişinin memleketinden çıkmış olması (hicreti) önemli bir süreci başlatmaktadır. Zira dini tebliğ yapacak kişinin en güçlü dayanak noktası Yüce Allah Teâlâ'dır. İnsanın Cenâb-ı Hakk'a yönelmesini, ondan yardım talep etmesini sağlayan en tesirli duygulardan biri acziyet ve ihtiyaçtır. Kişi kendi memleketinde aile, akraba ve dostlarından çeşitli yardımlar gördüğü için bu duyguyu yeterince yaşayamaz. Rabbi ile güçlü bağlar kurmaya mânialar oluşur. İçindeki muhabbet potansiyelinin Cenâb-ı Hakk'a tefsif etmesi son derece önemlidir. Bu ve diğer temel sebeplerden ötürü hicret etmek, gurbet yaşamak peygamberlerin olgunlaşma sürecinde önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Buna rağmen tebdîl-i mekan olmaksızın da anılan hususların pek çoğu yaşanabilir.

Bu aşamanın yaşanması için bazı güçlü sebeplerin de devreye girmesi gerekmektedir. Zira insan için yurdunu terk etmesi zor bir tercihtir. Bu olguya İsrâîloğullarına hitaben bir âyette şöyle işâret edilmektedir: *"Eğer onlara, kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın, diye emretmiş olsaydık, içlerinden pek azı müstesna, bunu yapmazlardı..."* (en-Nîsâ 4/66).

Hız. Mûsâ bir kavgayı veya haksızlığı önlemek amacıyla girdiği bir olayda, hiç ummadığı bir sonuçla karşılaşmış, Firavun'a yakın bir Kıptî'nin ölümüne sebep olmuştur. Ardından kendisinin devlet yetkilileri tarafından öldürülmek için arandığı haberi üzerine, korkup şehri terk etmiş¹ ve bu çıkış neticede bir peygamber olan Şuayb (a.s.) ile tanışmasına vesile olmuştur.

Mısır'da Firavun'un yanında sahip olduğu geniş hayat imkânlarından uzaklaşmış olan Hız. Mûsâ (a.s.), yanına sığındığı Şuayb peygambere sekiz veya on sene bi'l-fiil hizmette bulunmuştur.² *"...Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın..."* (Tâhâ 20/40) âyetinin ifadesiyle peygamberlik öncesi tekâmül sürecini tamamlamış, Medyen'den ayrılıp giderken yolda Tuvâ vadisinde ilâhî hitaba mazhar olmuş ve Cenâb-ı Hak kendisine *"Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver"* (Tâhâ 20/13) buyurmuş,

¹ Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), el-Kasas, 28/20-21.

² "(Şuayb) dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden (işverenlerden) bulacaksın" bkz. el-Kasas, 28/27-29.

böylece Resûl olarak görevlendirilmiştir. Nitekim çocukluğunda onun bu yüce makama namzet olduğu annesine bildirilmişti.³

Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'yı resüllük görevine getirirken kendisini içinden geçirdiği sürece dikkat edilirse, hayatta her hangi bir konuma gelmenin temel aşamaları görülecektir. İnsanlık deneme-yanılma yoluyla dünyada yaşama ve iş görmenin gereklerini büyük ölçüde öğrenebilse de ilâhî öğretiyi dikkat etmek; olması gerekenlere vasıl olmayı hızlandıracak, zaman dâhil çeşitli maddi ve manevi kayıpları önleyecektir. İlâhî yönlendirme ve insanların tecrübelerinin yansımaları memuriyet süreçlerinde müşâhade edilmektedir. Bugün aday memurlar; temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve staj olarak ifade edilen üç süreci başarıyla tamamladıktan sonra asaleten memur olarak atanmaktadırlar.⁴

Tekâmül süreci esasen ölüme kadar devam eden bir yolculuk olsa da, insanlar arasında dini bir görev almada bahsi geçen sekiz veya on yıllık zaman, adaylık sürecinin tamamlanma evresi olarak görülebilir. Bugün memuriyette adaylık sürecinin iki yıldan az olmasının doğurduğu kuruma sadakat problemleri düşünüldüğünde, sekiz-on yıllık süre sadakatin, kararlılık ve kabiliyetin gözlemlenmesinde önemlidir. Hassas görevlerde dikkate alınmalıdır. Kırk yaşına gelmiş olmanın da dikkate değer yönleri vardır.⁵

2. Göreve Atama Aşaması

Allah Teâlâ açısından deneme-yanılma söz konusu olmadığı için peygamber ve veli zatlar itibariyle önceki aşama adaylık değil göreve hazırlık olarak tanımlanabilir. Peygamberler açısından bakılacak olursa, peygamberin kararının ilahiliğinin tespiti kendisi bilgi vermedikçe pek mümkün değildir. Ne var ki, ilâhî bir bildirim (vahiy) almadıkları sürece bir konuma bir kişiyi kendi üstün ferasetleri ile getirirler. Resûlullah Efendimizin insan kaynaklarını nasıl maharetle değerlendirdiğini görmek için hadislerle ve İslam tarihi sürecine genel

³ "Mûsâ'nın annesine: 'Onu emzir, ancak ne zaman onun can güvenliğinden endişelenirsen onu ırmağa at. Korkma, üzülme. Biz onu sana döndürecek ve onu elçilerden biri yapacağız' diye vahyettik." el-Kasas, 28/7.

⁴ DMK 54-57. maddelerinde bu eğitimin esas ve işleyişi yer almaktadır. Buna göre *Temel Eğitim*: Memurlarının ortak vasıfları ile ilgili hususları kapsayan eğitimidir. *Hazırlayıcı Eğitim*: Aday memurların atandığı sınıfı ve görevi ile ilgili olarak yapılan eğitimidir. *Staj* ise: Aday memurlara kurum veya kuruluşlarındaki görevleri ile alakalı uygulamalı eğitim olarak değerlendirilmiştir. *Devlet Memurları Kanunu*. (DMK) Resmi Gazete 12056 (23 Temmuz 1965), Kanun No. 657 md. 54-57.

⁵ Bk. el-Ahkaf, 46/15. Ayrıca Resulullah'a peygamberliğin 40 yaşında gelmiş olması, aynı çizgide veli zatlara irşat görevinin 40 yaşından sonra verilme teamülü, sürecin zaman alışı hakkında bir fikir vermektedir.

bir bakış yeterli olacaktır. Peygamber ve müslümanlar ise tercihleri itibariyle imtihandadır ve doğrudan ilâhî tayinlere nisbetle eksikliklerinin olması kaçınılmazdır. Mesela, Hz. Musâ'nın özellikle fasih lisanı ve başka hikmetler nedeniyle Firâvun'a karşı kardeşi Hz. Hârun'u yardımcı tayin edilmesini istemesinde bu durum gözükmemektedir. Allah Teâlâ onun bu talebini bir takım hikmetlere binaen kabul etmiştir. Fakat ayetlerde de görüleceği üzere bu süreç içinde Hz. Mûsa'ya destek türünden Hz. Harun'un hiçbir konuşmasına yer verilmemektedir. Allah Teâlâ Hz. Musa'nın umduğu sözlü yardımı, sarayda imanını gizleyen kişinin fasih lisanla ortaya koyduğu etkili savunma ile lütfetmiştir.

İnsanların işlerinde ise göreve tayin eden kişi bir yana, görevi yapacak kişi de imtihandadır ve iradesini ne yönde kullanacağı görevin başarısını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle ilahî bildirimle gerçekleşmeyen tayinler için adaylık kavramı daha uygun olacaktır. Asaleten göreve başlamadan önce adaylık aşamasında eğer kişinin ilgili görevin ehl-i olmasına mani olacak vasıfları fark edilecek olursa, görev kendisine tevdi' edilmeyebilecektir. Aday ilk aşamayı başarı ile geçmişse daha sonra göreve tayin aşaması başlamakta, bunu da ilk olarak görevi tebliğ-tebellüğ süreci takip etmektedir.

2.1. Görevi Tebliğ Etme Süreci

Bilindiği üzere memuriyette asaleten görevli olduktan sonra adaylık döneminden farklı ve önceki eğitimleri yerleştirici bir süreç devam etmektedir. Bu insanî tecrübenin esaslarını birazdan sunacağımız âyetlerde müşahede edeceğiz. Bu çalışmada Allah'ın müdebbir ismi başta almak üzere pek çok esmâ-i ilâhiye'nin özellikle insan hayatının idarisine nasıl yansıdığı kavramaya çalışılmaktadır. Küssadan istifade ederken Allah Teâlâ'yı üst ve âmir Hz. Mûsâ'yı da ast ve memur olarak konumlandırma yapmak suretiyle kıssadaki âyetlerin yönetim, hak ve sorumluluklar, iletişim, belagat vb. alanlarına sunduğu düsturları anlama gayretindeyiz. Bu nedenle yaptığımız çıkarımlar ve benzetmelerde insanî eksiklikler ile bunlardan münezzeh olan Allah Teâlâ'nın yüce vasıfları ayrı tutularak takip edilmesi yerinde olacaktır.

İlgili âyetlere geçmeden önce aşağıdaki maddeleri okurken âyetlerin art arda geldiğini, cümlelerin oluşturduğu anlam silsilesinin sıra ve önemini takipte itina göstermenin kıssanın hikmetlerini çözümlemede çok önemli olduğunu belirtmek isteriz. Şimdi Tâhâ sûresi 11. âyetten itibaren âyet-i celilelerde mündemiç olduğunu düşündüğümüz ilkelere yönelmek istiyoruz.

1. Yol gösterici, rehber veya üst pozisyonda olan kişi, öncelikle kendisine tevdi edilen makamı muhatabına, astına yerinde ve etkili şekilde tanıtmalıdır. Nitekim, Allah Teâlâ'nın ilk sözü "...Ey Mûsâ, muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim!" (Tâhâ 20/11-12) olmuştur. Yine iletişim açısından bakılacak olursa, hatip kendisini tanımayanlara yönelik ilk hitabından sonra şahsını tanıtmakla söze başlamalıdır. Bu görev önden kendisi adına dikkatli bir şekilde de yapılabilir. Malum olduğu üzere tanıtmak ve tanıştırmak kurumsal ve sosyal ortamlarda olmak üzere iletişimde ilk ve hassas bir süreçtir.⁶

2. Önemli bir görevi yüklenecek kişi değerli biridir. Bu değer kendisine verildiğini hissettiği ve ilk sözlü temasın vuku bulduğu anda dinin hizmetkârına bir mümine ismiyle hitap etmenin önemli olduğu anlaşılmaktadır. "Oraya vardığında kendisine (tarafımızdan): Ey Mûsâ! diye seslenildi" (Tâhâ 20/11). Yine âyetten mülhem olarak, muhatapların tanınması hatta uzman kişi ve kuruluşlardan yardım alması hatibe kolaylık sağlayacaktır.

3. Muhaptap üst makamdakine karşı kendisinde oluşan hürmetin bedene ve bulunulan mekâna bir takım yansımalarının olması beklenir. Fitrî bir tutum olan saygıyı yönlendirme adına makamın saygınlığına layık olan bazı kuralların ifade edilmesi gerekebilir ki bu da eğitimin bir parçasıdır. Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya: "Pabuçlarını çıkar! Çünkü sen kutsal vâdi Tuvâ'dasın!" (Tâhâ 20/12) buyruğu bu fasla işâret olabilir. İlk aşamada olması gerekenlerin keşfedilmesi beklenmeksizin bu kuralların âyetle olduğu gibi doğrudan ve gerekçesiyle birlikte söylenmesi kişisel ve kurumsal ilişkilerin ilk safhasında daha yerinde olabilir. Zira manası yeterince anlaşılmayan saygı hareketleri zamanla tenkide uğrama potansiyeline sahip olur.

4. Seçilmişliğin açıkça ifade edilmesi ve değerli bir göreve namzet biri olduğunun vurgulanması din hizmetkârı için önemli bir aşamadır. Bu husus devam eden âyetle şu şekilde ifade buyrulmuştur: "Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver". (Tâhâ 20/13). Burada âyet, bilgilendirme sürecinde etkin dinlemenin sağlanmasının önemine⁷ de ayrıca işâret etmektedir.

5. Öğrenci hocayı, talip mürşidi, memur âmiri daha yakından tanıma arzusundadır. Çünkü mesajın dikkate alınması kaynağın tanınmasıyla çok sıkı bir ilişkiye sahiptir. Ast ve üst olmanın mahiyetinin anlaşılması, astın üst ile arasındaki konum farkını idrak etmesi ve bunun gereğini yapması, arada bir muhabbetin oluşması gibi tutumların zuhur etmesi için, ilk konuşmalarda üst

⁶ Nizar Aslan, *Protokol ve Sosyal Davranış Kurallarına Giriş* (İstanbul: Der Yayınları, 2015), 27.

⁷ Zeynep Cihangir, *Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi* (Ankara: Nobel Yayınevi, 2004), 11; Murat Özbay, *Anlama Teknikleri: II Dinleme Eğitimi* (Ankara: Öncü Kitap, 2009), 98.

makamdakinin kendini bir nebze tanıtmayı, atlanmaması gereken bir aşamadır. Âyette, *"Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl"* (Tâhâ 20/11-12) buyruğu, bu hususa açıkça ifade etmektedir. Dikkatle bakıldığında her bir cümlemin aslında bir ilkeler dizisi oluşturduğu fark edilecektir.

Allah Teâlâ bir derece marifet kapısını açmış, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) şahsında, insanlar için bilinmesi gereken en temel ve önemli vasfını *"Benden başka ilâh yoktur"* buyruğu ile bildirmiştir. Bu husus etkili iletişim tekniklerinde yer alan ve önemsenen *kişinin kendini açması* olarak kavramlaştırılmıştır.⁸

Allah'ın (c.c.) yegâne ilah oluşu, kendisinin istediği bir şekil içerisinde kulluğun ifâsını icab ettirir ki âyet şöyle devam eder: *"Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl"* (Tâhâ 20/14). Nitekim anmak, hatırlamak için yapılacak faaliyetler, insanın fitrî yapısında önemli bir ihtiyaç ve etkili bir münasebet şeklidir.

6. Verilen görevin verimli bir şekilde ifâ edilebilmesi için bir süre tayin edilmesi ve sonunda yapılanların karşılığının mutlaka alınacağını önden vurgulanması bir insan olarak dinî tebliğcinin muvaffakiyeti için önemli bir unsurdur. Genel ömür süresi ortalama bir sınır çizerken, küçük kıyamet olan nerede ve ne zaman olacağı bilinmeyen şahsî ölüm ise gevşekliğe meydan verilmemesini hatırlatmaktadır. Âyette bu hususa büyük kıyamet bağlamında işaret edildiği görülmektedir:

"Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşine koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onun zamanını (kendimden) gizleyeceğim". (Tâhâ 20/15)

7. 15. âyette din tebliğcisine önce alacağı mükâfat ifade edildikten sonra hedefine ulaşma sürecinde kendisine mani olabilecek en güçlü sebebi söylemek önmelidir. Ona hedefinden yılmaması gerektiğini kuvvetli bir şekilde vurgulamak, aksi durumda kendisine vereceği zararı ve görev ihmalinden dolayı alacağı cezayı da hatırlatmak gerekmektedir. Böylece mükâfâta erişme ümidi ve başarısızlığın sonuçlarının verdiği korku, psikolojik bir dengeleme sağlayacaktır ki takip eden âyet şöyle gelmiştir: *"Ona inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan (kıyamete inanmaktan) alıkoymasın; sonra mahvolursun!".* (Tâhâ 20/16)

Bu âyeti kerime aynı zamanda ahirete dair inanç yoksunluğunun insanın şerre yönelmesini kolaylaştıran bir unsur olduğunu ve bu inanç esasının devamlı takviye edilmesi gerektiğine işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bazı âyetlerde iman esaslarının *Allah'a ve ahiret gününe* iman şeklinde iki başlık altında toplanması

⁸ Bkz. Alim Kaya, *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim* (İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık, 2011), 136-153.

bu hususu teyid etmektedir. Peygamberimiz de bu esası Mûaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderirken çok dikkat çekici bir yöntemle uygulamışlardır.⁹

2.2. Göreve Dair Özel Destek Süreci

Tâhâ 20/17. âyetten itibaren Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya kendisine çıkabilecek manilere karşı başarı sağlamasını temin edecek özel bir destek sağlamaktadır. İnsanlar arasında mücadele genelde önce sözlü olarak ve kolay olan aşama ile başlar. Daha sonra fiili mücadeleye ve külfetli aşamaya doğru evrilir. Bu sıralamanın önemini iyi kavramak gerekmektedir. Bir hükümdarla konuşulduğunu düşündüğümüzde bu ilk diplomatik aşamanın sınırlarını en mahirane bir şekilde icrâ etmek önemlidir. İleride bu aşamaya Hz. Mûsâ ile Firavun arasında cereyan eden konuşmaları analiz ederken değineceğiz.

Hz. Mûsâ'ya Yüce Allah'ın özel destek sağladığını ifade eden âyetler şöyledir:

17. *"Şu sağ elindeki nedir, ey Mûsâ?"*

18. *O, benim asamdır, dedi, ona dayanırım, onunla davarlarımı yaprak silkelerim; benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır.*

19 Allah: *Yere at onu, ey Mûsâ! dedi.*

20 *Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi!*

21 Allah buyurdu: *Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk haline sokacağız.*

22. *Bir de elini koltuğunun altına sok ki, bir başka mucize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta çıksın.*

23. *Ta ki, sana, (böylece) en büyük âyetlerimizden bazılarını gösterelim". (Tâhâ 20/17-23)*

Yukarıda Cenâb-ı Hak ile Mûsâ (a.s.) arasında geçen ve pek çok hikmetler barındıran *tekellümü* konumuza bakan tarafıyla ana hatları ile tahlil etmek istiyoruz. Daha önce geçen ve muhtevası yoğun telkinlerden sonra yukarıdaki âyetlerde Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya yakınlık göstermekte mevzuu onu rahatlatacak bir tarafa çekmektedir.

Allah Teâlâ, destekleyici iki mucize lutfederek elçisine güven telkin etmiştir. Ayrıca bu aşamada gerektiği zaman devreye sokacak olduğu bu iki

⁹ Muâz b. Cebel'den nakledilmektedir: "Rasûlüllâh beni Yemen'e gönderdi. Yola çıktığımda izim üzere geri çağırıldım. "Biliyor musun seni neden gönderiyorum?" İznim olmadan bir şey alma çünkü o emanete hıyanettir (rüşvettir) {*Kim emanete hıyanet ederse kıyamet günü onu getirir. Al-i İmrân, 3/161*} Seni bunun için çağırdım şimdi işine git!" Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'Arabî, ty. "Ahkâm", 13; Muhammed b. Yezid el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'Arabî, 1395/1975) "İman" 8; Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah (Medine: Mektebetü'l-İlûm ve'l-Hikem, 1988-2009), 118, hadis no. 2673.

mucizenin bir alet gibi nasıl çalıştığı göstermiştir. Bu uygulama ve türevleri, dinî tebliğcinin muhatapları ile görüşme sürecinde kendini daha rahat hissetmesini temin edecektir.

İkram edilen mucizelere bakıldığında ise dikkatleri çeken bir husus da şudur: Zuhura gelmesi için kullanılan aletlerden biri Hz. Mûsâ'nın asâsı diğeri de bir uzvu olan elidir. Yani mucizeyi gösterme icap ettiği zaman bir başkasından "bana şunu getirin gibi" bir yardım almaya gerek kalmayacaktır. Zaman kaybetmeden kolay bir şekilde icra edilebilecektir. Nitekim Firavun, Hz. Mûsâ'ya "Benden başkasını tanrı ediniyorsun, andolsun ki seni zindanlıklardan ederim!" (eş-Şuarâ 26/29) dediğinde, bu iki büyük delili devreye sokmuştur. Bu da dinî tebliğcinin diyalog süreci sertleşirse hem kendini koruyacağı hem de muhatabını etkileyecek delil ve desteklerinin hazırda olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu husus esâsen çeşitli alanlarda muarızlarla yapılacak toplantılarda *kullanılacak delile veya araca kolay erişim* adıyla geçerli bir esas olarak görülebilir.

2.3. Görev Mahalline Gönderilme Süreci

Tâhâ 20/24. âyetten itibaren görev mahalline gönderilme süreci başlamaktadır. Din hizmetkarı bir göreve giderken bunun gerekliliğine inanması için görevin temel, inandırıcı bir sebebinin sunulması önemli bir esastır. Allah Teâlâ: "Firavun'a git. Çünkü o iyice azdı". (Tâhâ 20/24) buyurarak Hz. Mûsâ'ya Firavun ve avânesinin haddi aşmaları nedeniyle kendilerine müdahale zamanın geldiğini bildirmiştir.

Burada âmirden göreve dair son onayı almadan hareket edilmemelidir. Bu gerekliliğin Kur'ânî bir örneği Hz. Yunûs'da (a.s.) görülmektedir. Son bir emir almaya gerek olmayacağını düşünerek helak bölgesinden ayrılması ve pişmanlık duyan kavminin kendini bulamayışı gibi başlıca nedenler dolayısıyla yaşadıkları bilinmektedir.¹⁰ İnsanların yönetiminde eksiklikler her daim mümkün olmakla birlikte en faydalı sonuçları alma adına üstlerden son emri almak özellikle siyasî, askerî ve tıbbî sahada çok önem arz etmektedir.

Hz. Mûsâ verilen görevden sonra kendine aşırı güven hatasına düşmemiş, 25. âyetten itibaren Cenâb-ı Hak'tan ilk olarak dua ile yardım istemiştir.

25. "Mûsâ: Rabbim! dedi, yüreğime genişlik ver.

26. İşimi bana kolaylaştır.

27. Dilimden (şu) bağı çöz.

28. Ki sözümü anlasınlar.

29. Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver,

¹⁰ bkz. Yûnus, 10/98; Enbiyâ, 21/87; Sâffât, 37/139-148; Kalem, 68/48-50.

30. *Kardeşim Hârûn'u.*
 31. *Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir.*
 32. *Ve onu işime ortak kıl.*
 33. *Böylece seni bol bol tesbih edelim.*
 34. *Ve çok çok analım seni.*
 35. *Şüphesiz sen bizi görmektesin". (Tâhâ 20/25-35)*

Din hizmetkârının göreve gitmeden önce dikkat etmesi gereken hususlardan biri de, kendince gördüğü ihtiyaçları üstüne arz etmesidir. Bu tutum yolda kendisini şüpheyne düşürecek kişilerden korunmasını sağlayacak, hedefe kilitlenmesini kolaylaştıracaktır.

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın vazifede muvaffakiyetine engel gördüğü kimi riskleri arz etmesine müsaade etmiş, taleplerini dinlemiş ve bu arz-ı halinden dolayı kendisini açıkça tenkit etmemiştir. Allah Teâlâ'nın bu muamelesi üstlerin astları ile görev süreçlerinde nasıl bir tutum takip etmeleri gerektiğine dair *en güzel örneklerdendir.*

Astların bilgi ve mizaç farklılığı hem görevi kavrayışlarına hem de icrâsına yansıyacaktır. Üstlerin bunu, görev öncesi fark edebilmesi ve gerekli yönlendirmeleri yapabilmesi için 'bir sorun ya da ekleyeceğiniz bir husus var mı? şeklinde bir kontrol yapması yerinde olacaktır.

Hz. Mûsâ'nın taleplerine karşı Cenâb-ı Hakk'ın buyrukları 36. âyetten itibaren şöyle devam etmektedir:

36. *"Allah: Ey Mûsâ! dedi, istediğin sana verildi.*
 37. *Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk.*
 38. *Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene (şöyle) vahyetmiştik:*
 39. *Mûsâ'yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil'e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Mûsâ! Sevilmem) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim.*
 40. *Hani, kız kardeşin gidip «Ona bakacak birini size bulayım mı?» diyordu. Böylece seni, gözü gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik. Ve sen, birini öldürdün de seni endişeden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın. Sonra takdire göre (bu makama) geldin ey Mûsâ!*
 41. *Seni, kendim için elçi seçtim.*
 42. *Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin". (Tâhâ 20/36-41)*

Bu âyetlerde Hz. Mûsâ'nın talepleri kabul edildiği gibi daha önce gördüğü lütuflar da hatırlatılmıştır. Görüldüğü üzere Hz. Mûsâ'ya bu önemli görev

öncesinde güven verilmektedir. Nitekim etkili bir iletişimde hatipte olması gereken *güven verme* ve *muhatabını tanıma* vasıflarının önemi¹¹ bu âyetle ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan bu âyetle "*Seni, kendim için elçi seçtim.*" (Tâhâ 20/41) buyrulur Hz. Mûsâ'nın seçilmiş özel bir kişi (mustafa) olduğu, görev öncesi *bir kez daha* vurgulanarak kendisine iltifatta bulunulmuştur. Böylece bir işin başarılmasında görev alan kişide *değerlilik* ve *yeterlilik* düzeyinin önemine ve bunun vurgulanmasının gerekliliğine¹² dikkat çekilmiştir.

2.4. Göreve Dair Son Talimatları Verme Süreci

Hz. Mûsâ'nın talepleri kabul edilmiş ve 42. âyetle görevi almış olarak kardeşi Hârûn'u bulmak üzere Tuvâ vadisinden ayrılmış olmalıdır. Kardeşini bulup olanları anlattıktan sonra Cenâb-ı Hâk görevi kardeşinin de duyması için ikisine tekrar hitap etmiş ve göreve dair yeni ayrıntıları ve takip edecekleri usûlü kendilerine vahyetmiştir.

43. "*Firavun'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı.*"

44. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.

45. Dediler ki: Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz.

46. Buyurdu ki: Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; iştir ve görürüm.

47. Haydi, ona gidin de deyin ki: Biz, senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını bizimle birlikte gönder; onlara eziyet etme! Biz, senin Rabbinden bir âyet getirdik. Kurtuluş, hidâyete uyanlarındır.

48. Hakikaten bize vahyolundu ki: (Peygamberleri) yalanlayan ve yüz çevirenlere azap edilecektir. (Tâhâ 20/42-48)

Yukarıdaki talimatlar Şuarâ sûresinde daha kısa bir şekilde yer almıştır:

16. "*Haydi Firavun'a gidip deyin ki: Gerçekten biz, alemlerin Rabbi'nin elçisiyiz;*"

17. *İsrailoğullarını bizimle beraber gönder".* (eş-Şuarâ 26/16-17)

Hz. Mûsâ ve Hârûn'un neler yapmaları gerektiğini dair en geniş izahat Tâhâ sûresi 42-48. âyetlerinde yer almıştır. Diğer sûrelerde ise bu konuya giriş yapılırken bu kısma kısaca temas edilerek Firavun ile aralarında geçen olayların bir kesiti nazara verilmiştir.

¹¹ Ünsal Oskay, *İletişim ABC'si* (İstanbul: Simavi Yayıncılık, 1994), 186.

¹² Geniş bilgi için Bk. Nagehan Kaya, vd. "Özgüven Üzerine Bir Derleme", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (Temmuz 2020) 297-312.

Ne var ki, Hz. Mûsâ, Tâhâ 42-48'deki aldığı talimatları Firavunla yaptığı konuşmanın hemen başında, hepsini bir kerede söylememiş, Firavun'un tutumuna göre hareket etmiş olmalıdır. Çünkü bu sözlerin hepsini bir defada söylemek, 44. âyetteki *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar"* talimatına pek uygunluk arz etmeyecek, Firavun'un kısa sürede hiddetinin artmasına sebep olacağı gibi dini tebliğdeki hikmete de uymayacaktır. Nitekim Peygamberimizin şahsında ümmete de yapılan bir hitapta *"(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidâyete erenleri de çok iyi bilir"* (en-Nahl, 16 /125) buyurulmuştur.

Geniş bir anlam alanına sahip hikmet kavramı, genelde 'Her şeyi yerli yerine koyma', 'sözde ve fiilde isabet', 'eşyanın hakikatini bilme, güzel ve isabetli işler yapma' olarak açıklanmıştır.¹³ İnsanlarda bunun en yüksek tezahürleri ilâhî destek alan ayrıca fetânet sahibi olan peygamberlerde gözükmektedir. Bu âyetlerdeki hikmetin tezahürü ise muhataba söylenecek sözlerin sırasının ve vaktinin tam yerinde olmasıdır.

İmam Matûridî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ında şahit olduğumuz şu değerlendirmeleri mezkûr görüşümüzü teyit eder niteliktedir: *"Ona gidip deyin ki: Biz senin Rabb'inin elçileriyiz"* Bu ifade 'beni anmakta gevşeklik göstermeyin' cümlesine benzemektedir. Yani risaleti tebliğde gevşeklik göstermeyin, fakat *'Ona gidip deyin ki: Biz senin Rabb'inin elçileriyiz.* "Mûsâ ile Hârûn'un Firavun'a ilk gittikleri anda *'Artık İsrâiloğulları'nı bırak bizimle gelsinler'* demiş olmaları ihtimal dahilinde değildir. Tam aksine önce Firavun'u Allah Teâlâ'yı birlemeye, ilahlığını ve rabliğini ikrara davet etmişlerdir. Firavun da daveti kabul etmeyince ona *'Artık İsrâiloğulları'nı bırak bizimle gelsinler. Onlara eziyet etme'* demişlerdir".¹⁴

Şuarâ sûresi 17. âyetinde, *"İsrâiloğullarını bizimle beraber gönder"*. sözünün yer alıp ardından Tâhâ 47. âyetteki gibi *"Onlara eziyet etme"* ifadesinin yer almaması, Hz. Mûsâ'nın eziyet vurgusunu da sonraya bıraktığına işâret olabilir. Yukarıda bahsi geçen hususlar *kavl-i leyyin*, yumuşak üslûpla konuşmanın önemli bir esasını oluşturmaktadır.

¹³ İlhan Kutluer, "Hikmet" *DİA* (İstanbul: Tdv. Yayınları, 1998), 17/503-511.

¹⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Ku'rân*, çev. Bekir Topaloğlu, S. Kemal Sandıkçı, vd; (İstanbul: Ensar Yayınları, 1440/2019), 9/261.

3. Görevin İcra Safhası ve Anlık Destekler Aşaması

Teknolojik gelişmeler sonucu mekânsal uzaklığın aşılması ve anlık iletişimin artması iş hayatına da yansımış, başarı elde etme adına etkin bir şekilde kullanılır olmuştur. Görevliler ihtiyaç duyduklarında genel merkezlerinden anlık destek almakta, vazifelerini daha yetkin ve başarılı ifâ edebilmektedirler. Yaşanan bu gerçeklik, bize göre vahiy ve ilham hakikatinin fiziki sahadaki birer açılımıdır.

Nitekim Allah Teâlâ Hz. Süleyman'a geniş bir coğrafyayı rahat idare edebilmesi, insanlığın *Rabbü'l-alemin*'in idaresini bir nebze anlamaları ve onlara maddi bir hedef gösterme şeklinde sayılabilecek hikmetlere binaen çok yüksek iletişim ve ulaşım vasıtalarına erişme imkânı lütfetmiştir. Bu aşamanın önemi artık herkesçe malumdür. Âyette "*Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm*" buyrulmuştur. Şimdi bu yardımları, yüce bir peygamber olan Hz. Mûsâ (a.s.) özelinde kendi zaman ve şartlarında anlamaya çalışalım.

3.1. Hz. Mûsâ'nın Firavun'a Yaptığı Sözlü Tebliğ Sürecinin Birinci Faslı

Yukarıda bahsi geçen Tâhâ 42-48. âyetlerden sonra Hz. Mûsâ'nın Firavunla yaptığı konuşma Firavunun: "*Rabbiniz de kimmiş, ey Mûsâ?*" sözü ile başlarken, Şuarâ 18-22. âyetlerde ise, "*Alemlerin Rabbi nedir?*" sorusu ile başlamaktadır. Bu diyaloglardan hangisinin ilk önce gündeme geldiği hususunun da tespiti ihtiyacı vardır. Ne var ki, tefsirlerde pek fazla temas edilmeyen bu ayrıntıyı Fahrettin Râzî (ö. 606/1210) şu şekilde tetkik etmiştir:

"Firavun buradaki Tâhâ sûresinde keyfiyetin sorulduğu "kim" edatı ile Şuarâ da ise, mahiyetin sorulduğu "ne" edatı ile soru sormuştur. Bu ikisi, birbirinden farklıdır, ama sorulan hadise ve varlık aynıdır. Doğrusu, "Kim" edatı ile sorulunun, "ne" edatı ile sorulandan önce olmasıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak, "*Ben, Allah'ım ve Rabbim*" diye cevap vermiştir. Firavun da: "Sizin Rabbiniz kim" demişti. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.), Allah'ın varlığına deliller getirip, bu deliller çok açık ve net olduğundan dolayı, Firavun bunlara cevap veremeyeceğini anlayınca, ikinci hususa, yani "mahiyeti" sormaya geçmiştir".¹⁵

Bizim de katıldığımız bu görüşe göre ilk olarak Tâhâ sûresindeki 47-52. âyetlerdeki şu diyalog gerçekleşmiştir:

¹⁵ Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Tefsir-i Kebir (Mefâtihi'l-gayb)*, çev. Sadık Kılıç, vd. (İstanbul: Akçağ Yayınları 1425/2004), 15/526-527.

47. "Haydi, ona gidin de deyin ki: Biz, senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını hemen bizimle birlikte gönder; onlara eziyet etme! Biz, senin Rabbinden bir âyet getirdik. Kurtuluş, hidâyete uyanlarındır.

48. Hakikaten bize vahyolundu ki: (Peygamberleri) yalanlayan ve yüz çevirenlere azap edilecektir.

49. Firavun: Rabbiniz de kimmiş, ey Mûsâ? dedi.

50. O da: Bizim Rabbiniz, her şeye hülkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi.

51. Firavun: Öyle ise, önceki milletlerin hali ne olacak? dedi.

52. Mûsâ: Onlar hakkındaki bilgi, Rabbinin yanında bir kitapta bulunur. Rabbin, ne yanılır ne de unuttur, dedi".

Firavun Hz. Mûsâ'nın kendisini rab olarak kabul etmediğini "Biz, senin Rabbinin elçileriyiz". sözüyle duyunca ilk tepkisini "sizin Rabbiniz de kimmiş, ey Mûsâ?" diyerek ortaya koymuş, 'Sizin ilahınız kim?' sorusunu yöneltmemiştir. Çünkü Firavun Hz. Mûsâ'nın yetiştirme sürecindeki rolünü, -kendince rabliğini- nazara vererek, asıl ben senin rabbinim ama sen başka rabden bahsediyorsun imâsında bulunmuş, aşağıdaki Şuarâ 18-22. âyetlerdeki sözleriyle ikinci çıkışını yapıştır. Şuarâ 11-17. âyetler de ise, önceki süreç özetlenmiştir.

18. (Kendisine Allah'ın emri tebliğ edilince Firavun) dedi ki: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?

19. Sonunda o yaptığın (kötü) işi de yaptın. Sen nankörün birisin!

20. Mûsâ: Ben, dedi, o işi o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım.

21. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbin bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı.

22. O nimet diye başıma kaktığın ise, (aslında) İsrailoğullarını kendine kul köle etmendir". (eş-Şuarâ 18-22)

3.2. Birinci Fasılın Değerlendirilmesi

1. Burada Hz. Mûsâ Firavun'un ithamlarına cevap vermeye son sorudan başladığı görülmektedir. Konuşma esnasında kullanılan bir yöntemdir.

2. Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'ya daha önce: "Firavun'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı". 44. "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar". (Tâhâ 20/43-44) buyurmuştur. Bu bağlamda tavsiye buyurulan kavî-i leyyin yani yumuşak konuşma nasıl anlaşılmalıdır? Bu ilk konuşma faslına baktığımızda bu husustaki değerlendirmemiz şöyledir:

a) Âyette yer alan “Belki o, aklını başına alır” ifadesi yapılacak tebliğ ve konuşmanın getirisine “veya korkar” kısmı ise başta asânın yılan olması ve parlayan el mucizelerinin sağlayacağı faydaya işâret olabilir. Buna göre ilk önce konuşmayla başlanmalı ve akla hitap edilmelidir. Bu fayda sağlamazsa hisler tesir altında bırakılarak kişiye yardım edilmeye çalışılmalıdır.

b) *Kavl-i leyyin* ile hitap edilme emrinin yerine getirildiğini varsaydığımızda, *sözün yumuşak* olması için dinî tebliğci kendi benliğini öne çıkararak değil *Rabbü'l-âlemîni* anlatarak, anarak söze başlamalı ve bu durum haline de sirâyet etmelidir.

c) Firavun örneğinde olduğu gibi karşı taraf konuşmayı başka bir yöne çekerek şahsileştirir ve dini tebliğciyi mahcup etmeye çalışırsa, gerekli cevapları net, açık ve kısa vb. vasıflarla *misliyle* vermek *kavl-i leyyine* dahildir.¹⁶ Hz. Mûsâ'nın cevapları kelime ve harf sayısı olarak Firavununkilerle hemen hemen aynı *miktardadır*. Savunma makamında olduğu için küçük bir fazlalık vardır. *Misliyet* başka bir âyette de gözükmemektedir.¹⁷ Yani Hz. Mûsâ asıl geliş amacının bilincindedir. Konuyu şahsileştirmemektedir.

Buna göre, dinî tebliğci sabırlı olmalıdır.¹⁸ Bu görevi Allah'ın rızası ve hedeflerini icra etmek amacıyla yapmaktadır. Karşılığını Yüce Mevlâ'dan alacağını unutmamalıdır.

d) *Kavl-i leyyinin* önemli bir esası, dinî tebliğ yapılacak kişi veya kişilere hangi konuların hangi sıra ile dile getirilmesi gerektiğini önceden tespit etmektir. Bu aşamayı belirlerken öncelikle peygamberlerin bu hususta izledikleri yoldan dersler çıkarmak sonra da Allah'tan tebliğ süreci içinde özel destek istemek gerekir. Peygamber Efendimizin Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali ve kadı olarak görevlendirirken verdiği talimatların sıralaması konumuza ışık tutmaktadır.¹⁹

¹⁶ “Haram ay haram aya karşılıktır. Hüretler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır. Kim size saldırırsa siz de ona *misilleme* olacak kadar saldırın. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah müttakilerle beraberdir.” (el-Bakara, 2/194)

¹⁷ *وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَغْبُورًا* (el-İsrâ, 17/101-102)

¹⁸ “(Resûlüm!) Onların dediklerine sabret. Güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile tesbih et.” (Kâf 50/39) ; “Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.” (eş-Şuarâ, 26/109)

¹⁹ İbn Abbâs'dan (r.a.) nakledilmektedir: Rasûlüllâh (s.a.v.) Muâz'ı gönderdiğinde ona şöyle dedi: “Sen ehl-i kitap bir kavme gideceksin. Onları *ilk olarak* Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şehadet etmeye çağır! Şâyet bu söylediklerine itaat ederlerse onlara Allah'ın gündüzünde ve gecesinde olmak üzere beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Şâyet bu söylediklerine itaat ederlerse Allah'ın onlara zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek bir zekâtı ver. Onların mallarının değerli olanlarını almaktan da sakın! Mazlumun bedduasından sakın çünkü onunla Allah arasında perde yoktur.” Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Saḥîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb Bugâ (Beyrut: Yemâme, 1990) “Zekât”, 24; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-

3.3. Hz. Mûsâ'nın Firavun'a Yaptığı Sözlü Tebliğ Sürecinin İkinci Faslı

Firavun, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Allah'ın varlığına dair getirdiği çok açık ve net delillere cevap veremeyeceğini anlayınca, ikinci hususa, yani Allah'ın mahiyetini sormaya geçmiştir.

23. "Firavun şöyle dedi: Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?

24. *Mûsâ cevap verdi: Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız, (itiraf edersiniz ki) O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir.*

25. (Firavun) etrafında bulunanlara: İşitiyor musunuz? dedi.

26. *Mûsâ dedi ki: O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir.*

27. Firavun: Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi.

28. *Mûsâ devamla şunu söyledi: Şâyet aklınızı kullansanız (anlarsınız ki), O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir.*

29. Firavun: Benden başkasını tanrı edinirsen, andolsun ki seni zindanlıklardan ederim! dedi." (eş-Şuarâ 26/23-29)

3.4. İkinci Faslın Değerlendirmesi

1. Dini tebliğ eden bir Müslüman bu görevi yerine getirirken Allah'ın mahiyetine dönük sorulara cevap veremeyeceğini bilmelidir. Çünkü O doğmamış ve doğrulmamıştır. Yani hem *ezelidir* hem *muhafeetün lil havâdisdir*, sonradan yaratılan varlıkların cinsinden, maddesinden değildir. Bu nedenle Allah'ın ne tür bir maddeden olduğuna dair bir soruya cevap verilemez.

2. Dinî sahada Allah'ın (c.c.) mahiyeti üzerinden üretilen tartışmaların anlamsız olduğunu ifade edip oluşan sohbet ortamını sonlandırmak yerine, konuşmanın konusunu Allah'ın isim ve sıfatlarına yönlendirmek gerekir. Nitekim Hz. Mûsâ (a.s.) veciz bir şekilde *uslûb-ü hakim*²⁰ yaparak Firâvun'un hamlesini akim bırakmış, konuyu onların istifade edebilecekleri bir tarafa çekmiştir.

3. Allah Teâlâ'yı insanlara anlatılırken herkesin şahit olduğu ve çok yakından bildiği delillerden başlamak en doğru yol olacaktır. Allah Teâlâ'nın çoğu âyette varlığına, birliğine, isim ve sıfatlarının kemâline delil getirirken önce göklerden sonra da yerden bahsettiği görülmektedir.²¹

Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, nşr. M. Fuâd Abdalbâkî (Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-'Arabiyye, 1412/1991) "İman", 29.

²⁰ Uslûb-u Hakim: Genel olarak 'muhataba veya soru sorana, beklemediği bir karşılıkla mukabelede bulunmak' şeklinde tanımlanan bir edebiyat terimidir. İsmail Durmuş, "Üslûb-ı Hakîm", *DİA* (İstanbul: Tdv Yayınları, 2012), 42/381; Nusrettin Bolelli, *Belagat*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 530.

²¹ Bakara, 2/164; Âl-i İmrân, 3/191; Lokman, 31/20; Kâf, 50/6; vb.

Bugün gelişen astronomik bilgi ve gözlemler, gökler aleminde var olan sistemi gözler önüne sererken en inatçı kafirleri bile susturmakta, yaratıcıyı inkara yönelen gözleri aciz ve yorgun bir halde bırakmaktadır. Gökler aleminin, açık idrak sahibi için yeterli bir delil olsa da, dini tebliğ yapacak bir Müslüman'ın göklere dair fazlaca malumat sahibi olması, karşısındaki inançsız kişinin gösterdiği direncin kırılmasına yardımcı olabilir.

Hiz. Mûsâ birinci ve sonraki delillerinde, alemlerin rabbine delalet eden, O'nun mahlukatından hiçbirinin ortak olamayacağı sıfatları getirmiş olması da ayrıca önemlidir.²²

4. Hiz. Mûsâ, Firavun ve avânesine, Allah'ın alemlerin rabbi olduğuna dair sunduğu ikinci delilde şöyle demiştir: *“O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir”*.

Hiz. Mûsâ getirdiği birinci delille Firavun'un rab olmadığını anlatmış, Firavun da esasen bunu anlamıştır. Buna Hiz. Mûsâ başka bir münasebetle işaret etmiştir.²³ Fakat Firavun konunun üzerini örtmek için etrafındakilere şöyle demiştir *“Ne dediğini duydunuz değil mi?”* Yani Mûsâ'nın (a.s.) verdiği cevaba taaccüple: Ben ona bir şey soruyorum, o ise bana başka bir şey hakkında cevap veriyor, demek istemiştir.

Mûsâ (a.s.) 'bunda anlaşılmayacak bir şey yok' gibi bir karşılık vermemiş, hemen onlara ikinci bir delille *“O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir”*. diyerek yine Allah'ın mahiyeti sorusuna cevap vermeden, eserleri üzerinden onlara ilahî vasıfları tanıtmaya devam etmiştir.

Birinci delil Firavunun rab olmadığını göstermesi yönüyle ikinci delile göre daha büyüktür. Zîrâ bir âyette *لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ* *“Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler”*²⁴ buyurulmuştur. Birinci delil, İnsanların rabbi olmanın göklerin ve yerin rabbine ait bir sıfat ve hak olduğunu anlatması yönüyle onlar üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır.

Melûn Firavun, kendisinin göklerin ve yerin rabbi olmadığını, çünkü onları kendisinin var etmediğini ve bir dahli olmadığını, onları Hiz. Mûsâ'nın belirttiği gibi âlemlerin Rabbi olan Allah'ın yarattığını biliyordu. İmam Mâtûridî'nin (ö. 333/944) ifadesiyle: “Firavun sanki onların sonradan var olmalarını (hudûs) ve yok olmalarını (fenâ) Mûsâ'nın (a.s.) belirttiği cevaptan çıkaramadı. Zira onların hâdis ve fânî oluşlarını müşahade etmemiştî, o yüzden de bu durum onun

²² Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrû'l-münîr* (İstanbul: Risale Yayınları, 2013), 10/118.

²³ Mûsâ Firavun'a: *“Pek âlâ biliyorsun ki, dedi, bunları, birer ibret olmak üzere, ancak, göklerin ve yerin Rabbi indirdi...”* (el-İsrâ, 17/102)

²⁴ el-Mümin, 40/57.

yanında kesinlik kazanmamıştı. Çünkü ona göre gökler ve yer hep böyle idi ve sonsuza kadar da hep böyle kalacaktı. Bu durumda onların hâdis ve yok oluşlarına şahit olduğu bir şeyi belirtme ihtiyacı hissetti.²⁵ Fakat buna karşılık insanın kendisinin ve atalarının kendiliğinden var olduklarına inanması ise imkansızdır. Mûsâ'nın (a.s.) ikinci tarifi, kişiyi doğumundan ölümüne kadar halden hale sokan zât'a delâlet eden bir delildir.²⁶ Böylece Hz. Mûsâ, Firavun'a ve yanındakilere kendilerinin hâdis ve fânî oluşuna tanıklık edecekleri gerçekleri hatırlattı. Bu şekilde onlar yoktan var eden bir yaratıcının varlığını ve devam eden yöneticiliğini bilebilirlerdi.²⁷

Bu nedenle Fahrettin Râzî, Hz. Mûsâ'nın Cenâb-ı Hakkı bu delille tanıtmasının daha açık ve net olduğunu ifade etmiştir.²⁸ Buradan şunu da anlıyoruz ki, gerek insanların anlayış düzeylerinin farklı olması gerekse delillerin ispat gücünün farklılık arz etmesi nedeniyle bir konuyu vuzuha kavuşturmada bir örneğe takılıp kalmadan başka deliller getirmek daha doğru bir tebliğ yöntemidir. Bu kişinin yetersizliğini değil; yol açıcı, yön verici bir hareket kabiliyetinin varlığını göstermektedir.

5. *"Firavun: Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi."* Firavun böylece Hz. Mûsâ'ya olan saldırısını bir kat daha artırmış ve hem onun kişiliğini hedef alarak *'deli'* demiş hem de *"size gönderilen bu elçiniz !"* diyerek onun ünvanını hafife almıştır. Fakat Hz. Mûsâ Allah Teâla'nın kendilerini bu göreve gönderirken verdiği *"...Beni anmayı ihmal etmeyin". (Tâhâ 20/41)* talimatına uymaktadır. Bu hakaretlere karşı kendi şahsını savunucu bir tutum sergilememiş, sabırla, metanet içinde, kendi benliğini aradan çıkarak Cenâb-ı Hakk'ı *tanıtma* görevini layıkıyla yerine getirmeye odaklanmıştır.

Nitekim kimi dini programlarda çıkan tartışma esnasında ortaya dökülen hamliklar konuşmacının etkisini büyük ölçüde azalttığı müşahede edilmektedir. Zira etkili iletişimin önündeki temel engellerden biri de benmerkezciliktir.²⁹ Bununla birlikte, inatçı ve dine lakayt kalan kişinin direncini kırma adına kaba düşmeyecek sözlerle, belîğ bir şekilde ve misliyle cevap vermek *kavl-i leyyin* uslûbunun sınırları içinde değerlendirilmelidir. Zemahşerî (ö. 538/1143) Hz. Mûsâ'nın verdiği cevapları tahlil ederken bu hususa şu şekilde dikkat çekmektedir: *"Şâyet Hz. Mûsâ 'Nasıl önce 'yakinen inanan kimselerseniz' sonra*

²⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Ku'rân*, 10/325.

²⁶ Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l Kitabî'l-Arabî, 1407), 3/308.

²⁷ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Ku'rân*, 10/325.

²⁸ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 17/312-315.

²⁹ Erdal Gültekin, *İletişim ve Tipografi* (İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2015), 51-53.

ise '*kafayı çalıştırıyorsanız*' dedi' dersin şöyle derim: ilk etapta yumuşak davrandı; sonra, inatlarından şiddetle direndiklerini ve sunduğu delillere hiç kulak vermediklerini gördüğünde ise sertleşerek Firavun'un '*peygamberiniz delinin teki!*' sözüne '*kafayı çalıştırırsanız*' sözüyle karşılık vermiştir."³⁰

Hız. Mûsâ böylece onları akıl sahipleri tarafında gösterip bir paye vermek suretiyle³¹ hem muhataplarını ilgili atmosferin ve duygularının tesiri altında kalmamaya davet etmekte hem de getirdiği bu delili iyi düşünen birinin kendisinde bir delilik olmayacağını fark edeceğini îmâ yoluyla ifade etmiş olmaktadır. Bu yaklaşım, münâzara ortamının ustalıkla yönetilmesi açısından dikkate değer bir ayrıntıdır.

6. Hız. Mûsâ'nın getirdiği üçüncü delil, ikinciye göre daha açık bir delil vasfını taşımaktadır. Hız. Mûsâ (a.s.), "doğu" sözü ile güneşin doğup gündüz oluşunu, "batı" sözüyle de, güneşin batıp gündüzün sona ermesi başta olmak üzere, güneşin yıl içindeki farklı yerlerde doğuş ve batış hareketini hatırlatmıştır. Şaşırtıcı şekilde hep devam eden bu nizam ve idarenin, ancak bir müdebbirin yönetmesi ile böyle olabileceği hususu açıktır.³² Firavun basit ve sınırlı nüfuzu sadece bir ülkede olunca, verilen misalin karşısında acziyete düşeceği zaten bellidir.

Allah'ın kudretini insanlar nezdinde daha iyi gösteren delillerde gözlenen hızlı hareket etme vasfı, insanın dikkatini daha çok celb etmektedir. Bu nedenle doğu-batı lafzının anlam alanında yer alan gece-gündüz değişimi diğer iki delilde bulunan vasıfları da kendisinde toplamış gibidir. Zira hem üzerinde birinci delildeki gökler ve yerin azametini taşımakta hem de ikinci delildeki insanın ve atalarının oluş-yok oluş gerçeğini herkese her gün duyurmaktadır.

Dikkat buyrulursa, Hız. Mûsâ birinci delilde veya tarifte "*Göklerin ve yerin ve bu ikisi arasındakilerin rabbi*" demekle yetinmiş, bunların terbiye ve yönetiminin Allah'a (c.c.) aidiyetini vurgulamıştır. Üçüncü delilde ise, göklerin hareketini ve buna bağlı olarak gece ve gündüzün oluşumunu delil olarak öne sürmüştür. Oysa bunları bir kerede söyleyebilirdi. Buna göre, dinî münazaralarda hemen herkesi etkileyecek *bir delili* bir defada ifade etmek yerine, delilin çeşitli yönlerini aşama aşama sunmak daha doğrudur. Böylece hem geride söylenecek söz kalmış olacak, hem de delilin daha iyi hazmedilmesi temin edilecektir.

³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/308.

³¹ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 5/3627-3628.

³² Râzi, *Tefsîr-i Kebir*, 17/312-315; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/308.

Müfessirler ikinci ve üçüncü delilin Hz. İbrahim'in (a.s.) Nemrud'a karşı delil getirmede uyguladığı metodun aynısı olduğuna dikkat çekmişlerdir.³³ Fahrettin Râzî'nin bu husustaki açıklamaları da öneme haizdir.³⁴

3.5. Sözlü Tebliğin Sonuç Vermemesi Üzerine Mû'cize Gösterme Sürecine Geçilmesi

Sözlü tebliğ bir mukaddime ve üç delille tamamlanmış Firavun'un inadı üzerine mücadele mucizeler aşamasına evrilmiştir. Mûcizeler ikisi sarayda, biri de toplumun önünde sihirbazlara karşı olmak üzere üç kısımdan oluşmuştur. Firavun'un ve kurmaylarının inat ve inkârı devam etmesi üzerine fiili mücadele safhasına geçilmiştir ki, esasen bu aşamada artık aklî ve hissî delillerle bir insana hidâyet için sunulan limitler dolmuş gibidir. Bundan sonra artık helak süreci başlamıştır denilebilir. Hz. Mûsâ ilk iki safhada savunma konumunda iken bu üçüncü aşamada muhariptir. Âyetteki sırasıyla ifade edilen; tûfan, çekirge, bit, kurbağa ve kan şeklindeki beş afet ve mucizeler ile İsrâiloğullarının bırakılmasını istemiş, her bela sonrası söz veren Firavun, ne ilginçtir ki sözünde durmamış ve sonunda dokuzuncu mucize ile final sahnesinde Kızıldeniz'de boğulup gitmiştir. Bu hadise halk arasında ifade edilen "Allah'ın hakkı üçtür" sözünü hatırlatmaktadır. Bu husus görevlendirmelerde bir süreci bitirip diğeri başlatılırken üç rakamının bir tolerans sayısı olduğuna Kur'ânî bir işaret çıkarılabilir.

3.5.1. Mûcize Göstermenin Birinci Faslı

Hz. Mûsâ'nın hissî mucizelere geçmeden önce Firâvun'u ikna etme amacıyla söylediği son sözler muhtemelen A'râf sûresi 104-105. âyetlerdeki ifadeleri olmalıdır.

104. "Mûsâ dedi ki: 'Ey Firavun! Ben alemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

105. Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabbinizden açık bir delil getirdim; artık İsrailoğullarını benimle bırak!'

³³ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 17/312-315; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/308. Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, thk. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.) 16/232; Muhammed b. Ahmed, İbn Cüzey el-Kelbî, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*, thk. M. Salim Haşim (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 2/291; İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1405/1984), 19/120.

³⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 17/312-315.

106. (Firavun) dedi ki: Eğer bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım.

107. Bunun üzerine Mûsâ esasını yere attı. O hemen apaçık bir ejderha oluverdi!

108. Ve elini (cebinden) çıkardı. Birdenbire o da seyredenlere bembeyaz görünüyordu.³⁵

A'raf 105. âyetten sonra, Şuara 29. âyetteki Firavunun tehdidi yaşanmış olmalıdır.

29. "Firavun: Benden başkasını tanrı edinirsen, andolsun ki seni zindanlıklardan ederim! dedi.

30. Mûsâ: Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı? dedi."

Ardından da A'râf sûresi 106. âyetinde ve Şuara 30. âyetlerdeki hissî mucizeye geçiş olmuştur. Mûcize öncesi süreci tekrar hatırlayacak olursak öne çıkan başlıklar şöyledir:

Kararlılık ve sonuçları: Hz. Mûsâ'nın başta İlahlığı Firavun'a nisbet etmemesi ortamda bir şaşkınlık doğurmuş, ilk olarak Firavun buna *Sizin rabbiniz de kimdir?* diye karşılık verince, Hz. Mûsâ, "yakinen anlayan kişiler olursanız" kaydını koyarak ilk tarifini yapmıştır. Firavun'un: "Dediğini işitiyorsunuz değil mi!" şeklinde alaycı sözüne karşılık ikinci delilini ortaya koyunca, bu sefer 'delilik' ile yaftalanmış fakat Hz. Mûsâ geri adım atmadan, olgun ve metin bir tutum ile üçüncü etkili delili getirince Firavun artık bir şey diyemez duruma düşmüş ve bu acizlikle onu hücre hapsine atmakla tehdit etmiştir. Hz. Mûsâ "Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur". diyerek Firavun'u ikna etmek için tüm imkanları kullanmaktadır. Güvenilirlik derecesi ile ikna edilebilirlik derecesi doğru orantılıdır.³⁶ İkna sürecinde en etkili iki faktörün *uzmanlık* ve *güvenilirlik* olduğu ifade edilmektedir³⁷ ki, Hz. Mûsâ'nın sunduğu delillerdeki yetkinlik ve sadece bir elçi olduğunu vurgulaması bunu göstermektedir.

Alıcının zihninde var olan öğrenilmiş kavramlarla ne kadar çok alaka kurabiliyor ve tekrar yapıyorsa İkna edici iletişim o kadar hızlı ve kolay gerçekleşecektir.³⁸ Bu esaslar Hz. Mûsâ tarafından yerine getirilmektedir. Ne var ki, Firavun kendi ilahlık anlayışının yıkılıyor olmasından ötürü söz konusu iletişim sürecinde zorluklar çıkmakta, bu nedenle Hz. Mûsâ bu müzakereye emek

³⁵ el-A'râf, 7/104-108.

³⁶ Mehmet Küçükçakır, "İletişimde Kaynak Faktörü ve İkna Katkısı" *Düşünceler Dergisi*, 1/2 (Temmuz 1988) 29.

³⁷ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel Psikoloji, Kültür Bağlamında İnsan ve Aile* (İstanbul: Evrim Yayınları, 2000), 168.

³⁸ Cengiz Anık, *Siyasal İkna* (Ankara: Vadi Yayınları, 2000), 69.

vermektedir. Burada *kavl-i leyyin*, yumuşak konuşmak için aynı zamanda empati kurmak da pekala gerekmektedir. Zira alıcının özellikleri, ortamsal koşulları, iletişim sürecinin beklenen sonucu vermesi açısından önemlidir.³⁹

Münazarada b planı: Hz. Mûsâ aciz bırakma vasfına sahip bu üç aklı delilden sonra Allah'ın öğrettiği *b* planını yani hissî mucize delilini devreye sokmuştur. Allah Teâlâ dini tebliğde şüpheleri ve inadı kökten giderme adına gerektiğinde kullanmak üzere bu vasfı peygamberlerden sonra kerâmet olarak veli kullarına da bahşetmiştir. Bu onların yetkili sâlih bir mü'min olduklarının da bir nişanesidir.

İnsan imtihan sürecindedir. Hissî delillere gerek kalmadan aklî deliller ile Allah (c.c.)'a inanması ona daha çok mükâfat kazandıracaktır. Eğer bunu değerlendiremedi ise, Allah'ın bir rahmet tecellisi olarak mucize devreye girecektir. Hz. Mûsâ'nın asâ ve yed-i beyzâ mucizesiyle hem kendisini zindana atılmaktan kurtarmış, hem de tıkanan münazara ortamına yeni bir kulvarda devam etme kapısını açmıştır. Bu nedenle dinî mübelliğ konumundaki kişinin de bir *b planının* olması gerektiği anlaşılmaktadır. Ne var ki, bu şekilde bir mucize gösterme imkanı olmayan kişi, kendi canını ve malını koruyacak başka tedbirler düşünülmelidir. Ayrıca muhatapta etki bırakacak daha somut delillere geçiş yapmayı da ihmal etmemelidir. Süreci eş-Şuarâ 26/29-38. âyetlerle takip edelim.

29. "Firavun: Benden başkasını tanrı edinirsen, andolsun ki seni zindanlıklardan ederim! dedi.

30. Mûsâ: Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı? dedi.

31. Firavun: Doğru söyleyenlerden isen, haydi getir onu! diye karşılık verdi.

32. Bunun üzerine Mûsâ asasını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ apaçık koca bir yılan (oluvermiş)!

33. Elini de (koynundan) çıkardı; o da seyredenlere bembeyaz görünen (nur saçan bir şey oluvermiş)!

34. Firavun, çevresindeki ileri gelenlere: Bu, dedi, doğrusu çok bilgili bir sihirbaz!

35. Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?

36. Dediler ki: Onu ve kardeşini egle ve şehirlere toplayıcı görevliler gönder;

37. Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler.

38. Böylece sihirbazlar belli bir günün tayin edilen vaktinde bir araya getirildi."

³⁹ Nazife Güngör, *İletişime Giriş* (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2011), 26.

Şuara 34. âyetle Firavunun kurmayları bir çözüm yolu olarak, Firavunun onu sihirbaz olarak görmesi iddiasına münasip bir fikir vermişlerdir. Bu Firavunun da kabul ettiği ve üzerinde uzlaşılan son karar olmalıdır. Şûara sûresindeki âyetler bu planı ifade ettikten sonra, Hz. Mûsâ'nın sihirbazlarla halkın şahit olduğu açık alandaki mücadelesinin anlatımına geçmektedir.

Mümin sûresindeki 23-27. âyetler ise Firavunun ve bazı kurmaylarının müsabaka düzenleme fikrinden önce onu öldürme planlarının olduğunu göstermektedir. Âyetler şöyledir:

23. *"Andolsun ki biz Mûsâ'yı mucizelerimiz ve apaçık hüccetle, gönderdik.*

24. *Firavun'a, Haman'a ve Karun'a da. onlar: 'Bu, çok yalancı bir sihirbazdır!' dediler.*

25. *İşte o (Mûsâ), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınları sağ bırakın! dediler. Ama kafirlerin tuzağı elbette boşa çıkar.*

26. *Firavun: Bırakın beni, dedi. Mûsâ'yı öldüreyim; (kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.*

27. *Mûsâ da: Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım, dedi."*

Mü'min sûresi 27. âyetten sonra 28. âyetten başlamak üzere, devreye bir kişi girmektedir ki âyetler bu şahsı ve söze girişini şöyle ifade etmektedir: *"Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı 'Rabbim Allah'tır' diyor diye öldürecek misiniz? "*

3.5.2. Birinci Fasılın Değerlendirmesi

1. Firavunun cevap veremeyişi ve tehdidi, Hz. Mûsâ'nın getirdiği delillerin doğruluğunu teyit etmektedir.⁴⁰

2. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya iki mucize vermiştir. Çünkü Firavun rivâyete göre, asâ mucizesinden sonra "başka var mı" demiştir.⁴¹ Bu nedenle de dinî tebliğci işini sağlama almalıdır.

3. Dikkate şayan hususlardan biri de, bu iki mucizenin temel özelliği ve gösterilme sırasıdır. Birinci mucizede asâ yılan olmuş, rivâyete göre Firavun'un üzerine doğru gitmiş,⁴² Firavun'un isteği üzerine Mûsâ (a.s.) yılanı eline alınca asâya dönüşmüştür. Bu mucize Firavun'u korkutmuş, ilgili ortamda onu zorlu bir

⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/308.

⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/308.

⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/308.

sürece sokmuş ve kendine olan güvenini sarsmıştır. İkinci hissî mucizenin ise bir korkutma vasfı taşımayıp, hayret edilecek parıldayan bir el olarak ortaya çıkmasında bize göre farklı bir işâret görünmektedir. Öyle ki başka bir korku vererek yıldırma yerine gıpta etmesini sağlayıcı bir tesir yöntemine geçilmiştir. İnsan ilişkilerinde bu insafı ve hikmetli davranış muhatapta müspet bir etki gösterebilecektir. Ne var ki, bu iyiliği görmeyen bir kişi ilk olarak ma'şer-i vicdanda yargılanacaktır.

Firavun bu iki delile de sihir diyerek yok saymış ve insanların en çok zoruna gidecek hususlardan biri olan *yurtlarından çıkarılma* tehlikesiyle etrafındakileri Hz. Mûsâ'ya karşı tahrik etmeyi tercih etmiştir.

4. Dini tebliğ eden kişi ölüm tehdidinde dahi metanetini korumalı, bu uğurda şehit olabileceğinin idrâki ve isteği içinde olmalıdır.⁴³ Mü'min kişinin yardımı tamda bu metanetli duruşun hemen ardından ortaya çıkmıştır.

5. Hesap gününe inanmamanın insandaki kibri büyüten önemli bir sebep olduğu Hz. Mûsâ (a.s.) diliyle ifade edilmektedir. Ayrıca Hz. Mûsâ ölüm tehdit edilmesinden sonra ortamdaki muhtemelen son sözlerini "*...sizin de rabbiniz olan Allah'a sığındım*" cümlesiyle tamamlamış, göreve giderken başta kendisine söylenen "*Beni anmayı ihmal etmeyin*" sözüne sadık kalarak hakikati ifade etmekten bir an geri durmamıştır.

3.6. Dini Tebliğ ve Münazara Esnasında Destekçilerin Rolü

Yaşadıkları bu şok edici durumdan nasıl çıkacaklarını düşünen kurmaylar başta şu teklifi yapmış gözüküyorlar: "*İşte o (Mûsâ), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınları sağ bırakın! dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar*".⁴⁴

Firavun bu telkinlerin de etkisinde kalarak; "*Firavun: Bırakın beni, dedi. Mûsâ'yı öldüreyim; (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum*"⁴⁵ demiştir.

Firavunu engelleyecek bir yetki sahibi olmadığı halde ذُرُوْنِي 'bırakın beni' demesi onun bir çaresizlik içinde olduğunu göstermektedir. Ne var ki diğer taraftan da أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ "Mûsâ'yı öldüreyim; (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın!" diyerek etrafına güç gösterisinde bulunmaktadır.

Bu durum birçok idarecinin başına gelebilecek bir hadisedir. Firavun aslında daha makul bir öneri istemektedir. Ayrıca ortak bir karar çıkması için

⁴³ el-Mü'min, 40/27.

⁴⁴ el-Mü'min, 40/25.

⁴⁵ el-Mü'min, 40/26.

kurmalarını hem yoklamakta hem de tahrik etmekte, Hz. Mûsâ'ya karşı endişesini üç gerekçe ile ortaya koymaktadır. 1. Dininizi değiştirecek, 2. Fesat çıkaracak. 3. Sizi yurdunuzdan çıkaracak. Firavun burada insanların en fazla muhafazakâr davrandığı hususları dile getirmiştir. Özellikle böyle bir toplumda yurtlarından çıkarılma tehlikesi fazlasıyla dikkate alınacak, taraftar saflarını sıklaştıracaktır.

Hz. Mûsâ'nın öldürülmesi hedefine yönelik ilk öneri, Firavun ve taraftarlarının denizde boğulmalarına kadar yaşadıkları süreç düşünülünce sanki daha doğru bir yolmuş gibi gözükmemektedir. Fakat kalpler Allah Teâlâ'nın elindedir. Bu plana müsaade etmemiştir.

Tebliğcinin adanmışlığı, cesareti, korkusuzluğu, Allah'a olan güveni de muhatapları nezdinde güven, inandırıcılık oluşturacaktır. Ayrıca her aşamada gösterilen kararlılık neticesinde Allah'ın yardımı en münasip zamanda gelecektir.

Allah Teâlâ yardımını çeşitli vesileler üzerinden sunmaktadır. Burada bariz görünen ilk yardım, Hz. Mûsâ'nın ve kavminin erkeklerinin öldürülmesi gündemdeyken sahneye bir kişinin çıkması ve onların düşüncesinin değişmesine neden olmasıdır. Bu ortaya atılan kişinin vasıfları ve söylediği sözlerden Kur'ân-ı Kerim'e alınan kısmının dikkatlice ele alınması ve ana hatları ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Mü'min sûresi 25-45. âyetler şöyledir:

25. *"İşte o (Mûsâ), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınları sağ bırakın! dediler. Ama kafirlerin tuzağı elbette boşa çıkar.*

26. *Firavun: Bırakın beni, dedi. Mûsâ'yı öldüreyim; (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.*

27. *Mûsâ da: Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbinize sığındım, dedi.*

28. *Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mümin adam şöyle dedi: Siz bir adamı 'Rabbim Allah'tır' diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa sizi tehdit ettiğinin (azabın), bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez.*

29. *Ey kavmim! Bugün, yeryüzüne hâkim kimseler olarak hükümrânlık sizindir. Ama Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder? Firavun: Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum dedi.*

30. *İman etmiş olan dedi ki: 'Ey kavmim! Doğrusu ben üzerinize önceki toplulukların günü gibi, bir günün gelmesinden korkuyorum.'*

31. Nuh kavminin, Âd, Semud ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi, Allah, kullarına bir zulüm dileycek değildir.

32. Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağırma gününden, korkuyorum.

33. O gün arkanıza dönüp kaçacaksınız. Fakat sizi Allah'tan (O'nun azabından) kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur."

34. Andolsun ki, (Mûsâ'dan) önce Yusuf da size açık deliller getirmişti ve onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet o vefat edince 'Allah ondan sonra peygamber göndermez' dediniz. İşte Allah o aşırı giden şüphelerini böyle saptırır.

35. Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.

36. Firavun: 'Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap; belki yollara erişirim.'

37. Göklerin yollarına erişirim de Mûsâ'nın Tanrısı'nı görürüm! Doğrusu ben onu, yalancı sanıyorum, dedi. Böylece Firavun'a, yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve yoldan saptırıldı. Firavun'un tuzağı tamamen boşa çıktı.

38. O iman eden kimse: Ey kavmim! dedi, siz bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim.

39. Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı, geçici bir eğlencedir. Ama ahiret, gerçekten kalınacak yurttur.

40. Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mümin olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.

41. Ey kavmim! Nedir bu hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.

42. Siz beni, Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi, aziz ve çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum.

43. Gerçek şu ki, sizin beni davet ettiğiniz şeyin dünyada da ahirette de davete değer bir tarafı yoktur. Dönüşümüz Allah'adır, aşırı gidenler de ateş ehlinin kendileridir.

44. Size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir.

45. *Nihâyet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden bu zatı korudu, Firavun'un kavmini ise kötü azap kuşatıverdi*".⁴⁶

3.7. Mü'min Kişinin Konuşmasındaki Ana Temalar ve İzlediği Yol

Mü'min kişinin kim olduğuna dair çeşitli görüşler öne çıkmıştır.⁴⁷ Hz. Mûsa'yı daha önce uyararak Mısır'dan kaçmasına fırsat sağlayan kişi âyetle: *"Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi: Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal (buradan) çık! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim, dedi". (el-Kasas 28/20)* diye ifade edilmektedir. Bize göre öldürülen kişinin Firavun'un fırıncısı olması, haber getirenin de Firavun'un sarayından biri olma ihtimalini güçlü kılmaktadır ki, Hz. Mûsâ ile samimi diyalogları, âyetle kendisini savunan kişinin aynı zamanda bu haber getiren zât olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Mü'min kişinin konuşmasındaki ana temaları ve izlediği yolu şöyle sıralayabiliriz:

1. Mü'min kişi ilk olarak vicdanlara hitap etmiş, etrafındakileri empati kurmaya davet etmiştir. Öncelikle Hz. Mûsâ'nın tek amacının Allah'a davet olduğunu, iddia edildiği gibi bir fesat çıkarma hedefinin olmadığını ifade etmiştir.

2. Mü'min kişi ikinci olarak oradakilerin akıllarına seslenmiştir. Hz. Mûsâ'nın söylediklerinin doğru olma ihtimalini ve sonuçlarını gündeme getirmiştir. 'Eğer doğru ise yani bir peygamber ise biz zarar görmekten kurtulamayız. Değilse zaten zararı kendine olur' anlamında bir öneri sunmuştur. Bu akılcı yaklaşım etkili olmuş ve ardından Firavun: *"Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum"* demek durumunda kalmıştır.

3. Mü'min kişi *"Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenler..."* hitabıyla, Hz. Mûsâ'ya yapılan sihirbazlık iddiasının gerçek bir delile dayanmadığını ifade ederek onları kendi içlerinde şüpheyi düşürmüştür.

4. Bu tezini Âd ve Semûd kavimlerinin başlarına gelenleri (cedelde meşhurât denilen bilgileri) ve onların kabul ettikleri müsellemler türü bir örnek vererek desteklemiş ve Hz. Yûsûf'u hatırlatmıştır. Ondandır bir peygamber gelmeyeceği iddiasının doğru olmadığını gündeme getirmiştir.

⁴⁶ el-Mü'min, 40/23-45.

⁴⁷ bk. Râzi, *Tefsir-i Kebir*, 19/285-286.

Bu hamle de etkisini göstermiş, bunun üzerine *Firavun* : “*Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap; belki yollara erişirim. 37. Göklerin yollarına erişirim de Mûsâ’nın Tanrısını görürüm! Doğrusu ben onu, yalancı sanıyorum.*” diyerek kendince sağlam bir delil üretmiş ve Mûsâ’nın göklerdeki ilahını göremeyeceğini ifade etmiştir.

5. Mü’min kişi Firavunun gerçeği görmezlikten gelmesini ve anlamsız tekliflere yönelmesini engellemek için yaptıklarının karşılığını dünya ve ahirette göreceklere dair sözlerle onları uyarma ve korkutma yolunu da ihmal etmemiştir.

6. Mü’min kişi bu konuşmanın tesiriyle Hz. Mûsâ hakkında bir müsabaka düzenleme kararının verilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Mü’min kişinin saraydan biri olması ve alınan sonuç, bugünkü tabirle diplomasi ve lobi faaliyetlerinin önemine bir işaret olarak görülebilir.

7. Hz. Mûsâ’nın Firavun ile olan konuşmalarında bir destekçi olarak daha fasih konuşan Hz. Hârun’u yanında götürmek istemesine rağmen, bu süreci anlatan âyetlerde ilginç bir şekilde Hz. Hârun’un herhangi bir konuşması yer almamaktadır. Yine ne ilginçtir ki Allah Teâlâ kendisine saray ehlerinden, onların itimat ettiği bir kişiyi destekçi olarak çıkarmış, istenen yardımı sağlamış ve Firavunun çekindikleri fiili saldırısını bu şekilde savmıştır.

Bu örnek de göstermektedir ki, üstlerden bir talepte bulunurken sadece konuyu arz etmekle yetinmek daha doğru olacaktır. Eğer ‘kimi vermemi istersin denirse, siz daha iyi bilirsiniz veya uygun görürseniz şu kişiyi’ şeklinde bir arz-u hal sunmanın yerinde olacağı anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ’nın kardeşini yardımcı istemesine dair talebini başka hikmetler gereği kabul ederken, öne çıkardığı Mü’min kimsenin konuşmasına neredeyse Hz. Mûsâ’nın konuşmaları kadar yer vermiştir. Bu kişinin konuşmasındaki rahatlık, cesaret, coşku, iman ve sağlam esaslara dayalı tezler Hz. Mûsâ’nın fasih lisanlı bir destekçi talebinin fazlasıyla karşılandığını göstermektedir.

3.8. Mucizelerin İkinci Faslı ve Firavun’un Helak Olması

Üçüncü mucize, insanların gözü önünde yılanı dönüşen asâânın, sihirbazların atıp hareket ettirdikleri iplerini yutması ile gerçekleşmiştir. Böylece artık Firavunun mağlubiyeti daha bariz hale gelmiş ve bu üç mucizeden sonra fiili mücadele aşamasına geçilmiştir. Daha sonra tufan, çekirge, bit, kurbağa ve kan afetleri İsrâîloğulları’nın yaşadıkları yerlere gelmezken Mısırlılara musallat olmuştur. Hem de her defasında Firavun’un “*Ey Mûsâ, Rabbine dua et. Bu musibeti kaldırsın, İsrâîloğullarını göndereceğim*” demesine ve Hz. Mûsâ’nın

duasının ardından afetin kalkmasına rağmen, Firavun yaşananlardan ne ders alıp iman etmiş ne de kendi akıbetinden korkmuştur.

Hız. Mûsâ'nın Firavunla bir konuşması daha olmuştur. İsrâ sûresindeki 101-103. âyetler şöyledir:

101. "Andolsun biz, Mûsâ'ya açık açık dokuz âyet verdik. Haydi İsrailoğullarına sor. Mûsâ onlara geldiğinde Firavun ona, 'Ey Mûsâ! dedi, senin büyülenmiş olduğunu görüyorum!'

102. Mûsâ ise, 'İyi biliyorsun ki, bunları ancak, göklerin ve yerin Rabbi apaçık deliller olarak indirmiştir. Ey Firavun, ben de seni kesinlikle helâk olmuş bir kişi olarak görüyorum' demişti.

103. Derken, Firavun onları ülkeden çıkarmak istedi. Bu yüzden biz onu ve maiyyetindekilerin hepsini (denizde) boğduk."

Âyetlerde önce "dokuz mucize"den bahsedilmesi, enzele (indirdi) fiilinin kullanılması ve Hız. Mûsâ'nın Firavun için فِرْعَوْنَ مُثْبُورًا "ben de seni kesinlikle helâk olmuş bir kişi olarak görüyorum" lafızlarının işaretiyle, bu diyalogun; tufan, çekirge, bit, kurbağa ve kan afetlerinden sonra ve boğulup helak olmadan önceki bir zaman aralığında vuku bulan son konuşmalardan biri olduğunu düşünüyoruz.

Bu kısımda şu hususlar anlaşılmaktadır: 1. Allah mühlet vermiş fakat ihmal etmemiştir.

2. Rahmeti gazabını geçmiştir. Yanlış yolda olan muhalif kullarının hidâyeti adına rahmeti gereği tevbe edebilmeleri için akıllarında bir şüphe bırakmayacak ölçüde deliller sunmuştur.

3. Kendine ve masumlara merhamet etmeyene merhamet edilmemiş, önceden duyurulan ilahi kurallar işletilmiştir.

4. Görevli olan Hız. Mûsâ, bu önemli aşamada gelen talimatlara göre hareket etmiş, şahsi karar almamıştır. Bu sıraladığımız hususlar ilahî ahlakın esasları olduğu için, tüm kişisel ve kurumsal münasebetlerde sabırla uygulanması, vicdanlarda rahatsızlıklar oluşturmayacak ve başarıyı getirecektir.

Sonuç

Hız. Mûsâ ve Hız. Hârûn'un (a.s.) Firâvun ve zalim topluluğa gönderiliş süreci Kur'ân-ı Kerim'in farklı sûrelerinde, çeşitli kesitleriyle işlenmiştir. Çalışmada yaşanan bu olayların bir zaman şeridi içinde hangi sıra ile yaşandığı tesbit edilmeye çalışılmış, neticede âyetlerin kronolojisi hakkında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Medyen dönüşü ilâhî konuşmaya muhatap olması, Resül seçilmesi ve Firavun'a gönderiliş sürecinde sırasıyla: Tâhâ, 9-11 > Kasas, 30 > Tâhâ, 12-24 > Kasas, 33 > Tâhâ, 25-32 > Kasas, 34 > Tâhâ, 33-44. âyetleri yer almaktadır.

Firavunun yanında yaşanan süreç ise sırasıyla: Tâhâ, 47, 49-52 > Şuarâ, 18-22 > A'raf, 105 > Şuarâ, 29-35 > Mûmin, 23-44 > Şuarâ, 16-38 > İsrâ, 17/101-102. âyetleridir.

Kur'ân-ı Kerim'de kıssası en çok anlatılan peygamberlerden biri olan Hz. Mûsâ'nın (a.s.) hayatı, emir ve görev alanlar bağlamında *astlara*; Allah Teâlâ'nın idareciliğinden istifade etme anlamında da *üstlere* çok büyük ilkeler, düsturlar sunması bağlamında bir anlamaya konu olabileceği değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda ilgili âyet gruplarından özellikle dinî bir görev almanın çeşitli aşamaları tespit edildi. Bunlar sırasıyla: 1. Göreve Hazırlık Ya da Adaylık Aşaması 2. Göreve Atama Aşaması 2. 1. Görevi Tebliğ Etme Süreci 2. 2. Göreve Dair Özel Destek Süreci 2. 3. Görev Mahalline Gönderilme Süreci 2. 4. Göreve Dair Son Talimatları Verme Süreci 3. Görevin İcra Safhası ve Anlık Destekler Aşaması olmak üzere temel üç aşama ve diğer süreçlerden oluşmaktadır.

Buradaki esaslar ve çalışmada verilen ilkeler yöneticilik, iletişim, psikoloji, diplomasi, felsefe gibi sahalarda azamî düzeyde istifade edilecek üstün bilgiler içermektedir. Şu bilinmelidir ki, tikel olaylar içinde boğulmadan onlara hakim olan olgulara, prensiplere odaklanmak ve bunların hangi ilâhî tümel maksatların alt bileşenleri olduğunu görmek hem Kur'ân kıssalarına bilinçli bir anlayışla bakmayı hem de âna ve geleceğe dönük faydaları elde etmeyi sağlayacaktır.

Hz. Mûsâ (a.s.) konuşmaları *kavl-i leyyine (yumuşak üslup kullanma)* göre gerçekleştiği varsayılacak olunduğunda, ilgili âyetlere bütüncül bir bakış neticesinde hususunda şu hususiyetler tesbit edilmiştir:

1. Din tebliğcisi Allah Teâlâ'yı anarak söze başlamalı ve konuşma sürecinde onu anmayı ihmal etmemeli, benmerkezcilikten uzak durarak sözün sertleşip tesirinin düşmesine mani olmalıdır.

2. Muhatabın özellikleri ve ortamsal koşulların iletişim sürecini etkilediğini bilerek *kavl-i leyyinin* oluşması için doğru bir anlayış, empati kurarak cevaplar vermelidir.

3. Din tebliğcisi sabırlı olmalıdır. Muhatabının kendisine dönük eleştirilerine ve tahriklerine karşı konuyu şahsileştirmekten kaçınarak gerekli mukabeleyi yapmalı ve bu şekilde tebliğ gündeminin değişmesine müsaade etmemelidir.

4. Dinî tebliğ yapılan konulara karşı inatçı ve dine lâkayt kalan kişinin direncini kırma adına, kaba düşmeyecek sözlerle, belîğ bir şekilde ve misliyle cevap verilebilir. Din tebliğcisi dinin izzetini korumalıdır.

5. Dinî tebliğ yapılacak kişi veya kişilere hangi konuların hangi sıra ile dile getirilmesi gerektiği önceden tespit edilerek hareket edilmelidir.

6. Dinî delil herkesçe malum olacak şekilde umûmî ve anlaşılması kolay bir açıklığa sahip olmalıdır.

7. Getirilen bir delil her yönü ile anlaşılmadıysa o delilde takılıp kalmadan yeni bir delil getirilebilir. Getirilen her yeni delil bir öncekinden daha açık olmalıdır.

9. Etki gücü yüksek bir delilin farklı ispat yönleri bir kerede söylenip bitirilmemeli, hem muhataplarca hazmedilmesi için hem de yeni bir söz sırası gelince söylemek için hazırda tutulmalıdır.

10. Din tebliğcisi ölüm tehdidi dahi olsa metanetini korumalı, muarızlarının şerlerinden Allah'a sığındığını *ifade etmelidir*.

Hz. Mûsâ'nın (a.s.) şahsında ifade buyrulan âyetler aynı zamanda dinin hizmetkarı olma yolundaki bir kişinin bu göreve nasıl hazırlanması gerektiği, nelerle karşılaşacağı ve engelleri nasıl aşabileceği noktasında eşsiz bilgiler sunmaktadır. Allah Teâlâ'nın bu âyetler grubundaki terbiyesi ve sağladığı muvaffakiyetin kıyamete kadar devam edeceğini biliyoruz. Firavunlar, zalim topluluklar var oldukça; Mûsâlar da hep olacaktır. Nitekim bu eğitimlerden gerçek anlamda Allah'ın veli kullarının geçtiği ve ancak onların rehberliğinin peygamberlere yaklaşabileceği gerçeği sâlih insanların hayat hikayelerinde müşâhade edilmektedir.

Bu husus bir yana, *"Siz insanlar için çıkarılmış ümmetsiniz..."* (Âl-i İmrân 3/110) âyeti Müslümanların geneline, doğru icra edebildikleri ölçüde, bir görev yüklerken; *"Sizden hayra çağırان bir topluluk hep olsun..."* (Âl-i İmrân 3/104) şeklinde gelen âyetler de Müslümanlara, bu görevi gerekli özel hususiyetlerle donanarak layıkıyla yapacak insanların yetiştirilme görevini yüklemektedir.

Kaynakça

Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî*. thk. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî. 30 Cilt. Beyrut: Dâru l-hyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.

Anık, Cengiz. *Siyasal İkna*. Ankara: Vadi Yayınları, 2000.

Aslan, Nizar. *Protokol ve Sosyal Davranış Kurallarına Giriş*. İstanbul: Der Yayınları, 2015.

- Bezzâr, Ebû Bekir Amr b. Abdilhâlik. *el-Müsned*. thk. Mahfûzurrahman Zeynullah. 7 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1419/1988.
- Bolelli, Nusrettin. *Belagat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Buhârî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb Bugâ. Beyrut: Yemâme, 1411/1990.
- Cihangir, Zeynep. *Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2004.
- DMK, Devlet Memurları Kanunu. *Resmî Gazete* 12056 (23 Temmuz 1965). Erişim: 8 Temmuz 2021. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>
- Durmuş, İsmail. *"Üslûb-ı Hakîm"*. DİA. TDV Yayınları, 2012.
- Fahraddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-gayb*. çev. Sadık Kılıç, vd. 24 Cilt. İstanbul: Akçağ Yayınları, 1425/2004.
- Gültekin, Erdal. *İletişim ve Tipografi*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2015
- Güngör, Nazife. *İletişime Giriş*. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2011.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1405/1984.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. thk. M. Salim Haşim. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1395/1975.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Kültürel Psikoloji, Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınları, 2000.
- Kaya, Alim. *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık, 2011.
- Kaya, Nagehan. vd. "Özgüven Üzerine Bir Derleme". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10/2 (Temmuz 2020) 297-312
- Kutluer, İlhan. *"Hikmet"* DİA. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Küçük Kurt, Mehmet. "İletişimde Kaynak Faktörü ve İknaya Katkısı". *Düşünceler Dergisi*, 1/2 Temmuz 1988.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. çev. Bekir Topaloğlu, S. Kemal Sandıkçı, vd; 18 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 1140/2019.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. nşr. M. Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1412/1991.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. 5 Cilt. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'Arabî, ts.
- Oskay, Ünsal. *İletişim ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayıncılık, 1994.
- Özbay, Murat. *Anlama Teknikleri: II Dinleme Eğitimi*. Ankara: Öncü Kitap, 2009.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed. *el-Keşşâf*, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, 1407/1987.

Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîrû'l-münîr*. 15 Cilt. İstanbul: Risale Yayınları, 1434/2013.